

ВЕСЦІ

НАЦЫЯНАЛЬнай АКАДЭМІі НАВУК БЕЛАРУСІ

СЕРИЯ ГУМАНИТАРНЫХ НАВУК 2009 № 1

ИЗВЕСТИЯ

НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК БЕЛАРУСИ

СЕРИЯ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК 2009 № 1

ЗАСНАВАЛЬНІК – НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ

Часопіс выдаецца са студзеня 1956 г.

Выходзіць чатыры разы ў год

ДА 80-ГОДДЗЯ 3 ДНЯ ЗАСНАВАННЯ НАЦЫЯНАЛЬнай АКАДЭМІі НАВУК БЕЛАРУСІ

ЗМЕСТ

- Нікіценка П. Г. Гуманітарныя навукі як прыярытэтны фактар інавацыйнага развіцця краіны. 4
Каваленя А. А. Нацыянальная акадэмія навук Беларусі: вытокі, гісторыя, сучаснасць. 9

ФІЛАСОФІЯ І САЦЫЯЛОГІЯ

- Лазарэвіч А. А. Філасофскія асновы нацыянальна-культурнай ідэнтычнасці ў эпоху глабалізацыі. 22
Конан У.М. Праблемы этыкі і антрапалогіі ў сярэднявековай Беларусі. 28

ПРАВА

- Васілевіч Р. А. Інтэграцыйныя працэсы – важнейшы фактар развіцця беларускай дзяржавы. 36
Дзёрбін А. П. Аб некаторых аспектах праблемы сутнасці права. 44

ЭКАНОМІКА

- Лучанок А. І. Удасканаленне інстытуцыянальнай мадэлі Рэспублікі Беларусь. 53

ГІСТОРЫЯ

- Груша А. І. Даследаванне Пола Сэнгера «Чыгання пра сябе: яго ўздзеянне на пісьмо і грамадства позняга Срэднявечча» і сучасныя праблемы вывучэння фарміравання пісьмовай культуры ў Вялікім княстве Літоўскім. 61

УДК 94(47+57)«1941/45»+930(476)

У. В. ЗДАНОВІЧ

**АКУПАЦЫЙНЫ РЭЖЫМ НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ
Ў ГАДЫ ВЯЛІКАЙ АЙЧЫННАЙ ВАЙНЫ
Ў ПРАЦАХ АЙЧЫННЫХ ДАСЛЕДЧЫКАЎ (1991–2007 гг.)**

Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна

(Паступіў у рэдакцыю 28.10.2008)

Уводзіны. Пасля захопу германскімі войскамі Беларусі на яе тэрыторыі быў устаноўлены жорсткі акупацыйны рэжым, мэтай якога была ліквідацыя грамадскага, дзяржаўнага ладу, рабаванне нацыянальных багаццяў і рэсурсаў, зняволенне і знішчэнне насельніцтва рэспублікі.

У перыяд існавання незалежнай Беларусі айчыннымі гісторыкамі падрыхтаваны працы сямых разнастайных жанраў, у якіх атрымалі грунтоўнае асвятленне многія аспекты заяўленай тэмы. Разам з тым шэраг пытанняў патрабуе дадатковага вывучэння. Каштоўную дапамогу навукоўцам у вырашэнні новых задач можа аказаць гістарыяграфічны аналіз праблемы. Некаторыя пытанні вывучэння гісторыі Беларусі перыяду акупацыі знайшлі адлюстраванне ў гістарыяграфічных артыкулах, змешчаных у часопісах, зборніках, матэрыялах канферэнцый [1; 28–30]. Каштоўны матэрыял па тэме ўтрымліваецца ў манаграфіі К. І. Козака «Германский оккупационный режим на территории Беларуси. 1941–1944 гг.: историография и источники» [25]. Шэраг аспектаў вывучэння акупацыйнага рэжыму закранае ў сваіх публікацыях С. Я. Новікаў, асноўнай гістарыяграфічнай тэмай якога з'яўляецца аналіз прац сучасных нямецкіх гісторыкаў, прысвечаных палітыцы нацысцкай Германіі ў Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны [31; 32].

Аднак выдзеныя ў разглядаемы перыяд працы не даюць поўнага ўяўлення пра аб'ём і сутнасць літаратуры па пытаннях акупацыі. Аналіз апублікаваных гістарыяграфічных крыніц па праблеме з'яўляецца мэтай дадзенага артыкула.

Вывучэнне акупацыйнай палітыкі германскіх улад на тэрыторыі Беларусі айчыннымі гісторыкамі. Характэрнай асаблівасцю новага перыяду стала засваенне новых кірункаў у даследаванні праблемы, а таксама дэтальнае асвятленне разнастайных аспектаў акупацыйнага рэжыму, разгляд якіх у савецкай гістарыяграфіі вызначаўся лаканічнасцю.

У 1993 г. была абаронена кандыдацкая дысертацыя М. Я. Саванякі «Немецко-фашистские лагеря на территории Белоруссии в годы Великой Отечественной войны», у якой аўтар, раскрываючы сутнасць і ролю нямецкіх лагераў у ажыццяўленні планаў германскіх улад у дачыненні да Беларусі, вызначае тыпы лагераў, іх прызначэнне, выдзяляе катэгорыі вязняў, асвятляе механізм і сродкі знішчэння грамадзянскага насельніцтва і ваеннапалонных. У дысертацыі прыводзяцца даныя пра колькасць месцаў прымусовага ўтрымання на тэрыторыі Беларусі: 260 канцэнтрацыйных лагераў і іх філіялаў, у тым ліку 110 лагераў для грамадзянскага насельніцтва і 150 лагераў для ваеннапалонных, у якіх было знішчана каля 700 тыс. насельніцтва і звыш 810 тыс. ваеннапалонных [39, с. 22, 25, 30]. Неабходна адзначыць, што большасць колькасных паказчыкаў, прыведзеных у даследаванні, грунтуюцца на матэрыялах НДзК, якія неаднаразова падвяргаліся сумненню даследчыкамі, энцыклапедычных выданнях, апублікаваных крыніцах.

У 1990-я – пачатку 2000-х гг. асаблівую актуальнасць набывае гісторыя асобных лагераў, якія ў ранейшыя часы па розных прычынах, найперш ідэалагічных, заставаліся фактычна па-за межамі фундаментальнага навуковага даследавання. Так, доўгі час грунтоўна не вывучалася

гісторыя Трасцянца, нягледзячы на тое, што Трасцянецкі лагер быў самым буйным на тэрыторыі Беларусі і адным з найбуйнейшых у Еўропе месцам масавага знішчэння людзей. Пра рост цікавасці навукоўцаў да праблем Трасцянца сведчаць матэрыялы Міжнароднай канферэнцыі «Генацыд у другой сусветнай вайне: праблемы даследавання (у памяць ахвяр Трасцянца)», праведзенай у БДУ 25–27 красавіка 2002 г. [11].

Найбольш важныя праблемы ў даследаванні гісторыі Трасцянецкага лагера вызначыў А. М. Літвін, выступаючы 24 кастрычніка 2003 г. на Міжнароднай канферэнцыі «Мінскае гета. 1941–1943 гг.: Трагедыя. Гераізм. Памяць», арганізаванай супрацоўнікамі Гістарычнай майстэрні ў Мінску, а таксама супрацоўнікамі Міжнароднага адукацыйнага цэнтра ў Дортмундзе (Германія), Саюза беларускіх яўрэйскіх грамадскіх аб'яднанняў і абшчын, Мінскага міжнароднага адукацыйнага цэнтра. Як справядліва падкрэсліў даследчык, вельмі складаным у вывучэнні тэмы з'яўляецца пытанне пра агульную колькасць знішчаных у Трасцянцы людзей. Прынятая ў гістарыяграфіі лічба пра 206500 чалавек з'яўляецца заніжанай. А. М. Літвін, са спасылкай на даныя акта камісіі па вывучэнні ахвяр Трасцянецкага лагера, у склад якой уваходзілі В. І. Казлоў, М. Лынькоў і іншыя, паказвае, што згодна з актамі, складзеным камісіяй 25 ліпеня 1944 г., у Трасцянцы было знішчана 546 тыс. чалавек [29, с. 65]. Аднак у далейшым лічба пастаянна змяншалася. Нягледзячы на тое што даныя пра больш як 206 тыс. знішчаных у Трасцянцы пастаянна крытыкаваліся навукоўцамі, яны так і не былі перагледжаны. Пра гэта, у прыватнасці, сведчыць зборнік дакументаў і матэрыялаў «Нямецка-фашысцкі генацыд на Беларусі (1941–1944)», выдадзены ў 1995 г. у ім адзначаецца, што ў в. Малы Трасцянец акупанты знішчылі 206500 тыс. чалавек [33]. Дадзеная лічба падаецца і ў калектыўным выданні «Беларусь в годы Великой Отечественной войны» [2, с. 158].

Параўнальна новым кірункам даследаванняў беларускіх гісторыкаў стала тэма нацысцкага генацыду ў адносінах да яўрэйскага насельніцтва. Знішчэнне яўрэяў у гады другой сусветнай вайны атрымала назву «халакост», «катафалк». У сучаснай беларускай гістарыяграфіі найбольш распаўсюджаным тэрмінам з'яўляецца генацыд – фізічнае знішчэнне асобных груп насельніцтва паводле расавых, нацыянальных, этнічных і рэлігійных прыкмет. Увядзенне ў пачатку 1990-х гг. у навуковы ўжытак новых дакументаў садзейнічала таму, што ў колах вучоных узрасла цікавасць да акрэсленай праблемы. Як сведчаць апублікаваныя крыніцы, большасць беларускіх яўрэяў загінула, будучы вязнямі гета, якія існавалі як у буйных гарадах, так у пасёлках і вёсках. Менавіта гісторыя гета стала найбольш актуальнай тэмай у айчынным гістарыяграфіі. Пацвярджэннем таму з'яўляюцца канферэнцыі, праведзеныя ў рэспубліцы: «Мінскае гета. 1941–1943 гг.: Трагедыя. Гераізм. Памяць»; «Генацыд у другой сусветнай вайне: праблемы даследавання (у памяць ахвяр Трасцянца)»; «Беларусь у выпрабаваннях Вялікай Айчынай вайны: масавыя забойствы нацыстаў»; «Лагер смерці Трасцянец 1941–1944 гг.: памяці ахвяр нацызму ў Беларусі»; «Першая і другая сусветная войны: акупацыя і яе наступствы на Беларусі»; «Чужыя і родныя: формы выжывання ва ўмовах Другой сусветнай вайны» [3; 28; 35].

У постсавецкі перыяд быў пакладзены пачатак стварэнню дакументальнай базы па вывучэнні гісторыі яўрэйскага насельніцтва ў гады Вялікай Айчынай вайны [40; 42]. Праблема халакосту ў Беларусі знайшла адлюстраванне і ў манаграфічнай, і навукова-папулярнай літаратуры. Сярод даследчыкаў дадзенай тэмы неабходна выдзеліць Э. Р. Іофе [17–19]. Як паказвае аналіз прац, прысвечаных гісторыі яўрэйства перыяду Вялікай Айчынай вайны, асноўная ўвага гісторыкаў была накіравана на паказ карнай дзейнасці германскіх улад. Сацыяльна-эканамічная палітыка ў адносінах да яўрэйскага насельніцтва разглядалася ў агульным плане, фрагментарна без вызначэння яе сутнасці і канкрэтных кірункаў, без пацвярджэння яе вынікаў канкрэтнымі данымі.

Аднабаковае асвятленне праблемы ў пэўнай ступені было пераадолена аўтарамі манаграфіі «Пинские евреи. 1939–1944 гг.» [37]. Значная крыніцазнаўчая база, выкарыстанне элементаў параўнальнага аналізу дзейнасці акупацыйных улад у дачыненні да розных нацыянальных груп дазволілі гісторыкам паказаць на прыкладзе аднаго горада Беларусі асноўныя кірункі сацыяльна-эканамічнай палітыкі акупантаў у адносінах да яўрэйскага насельніцтва, вызначыць яе этапы і прасачыць змяненні ў становішчы яўрэяў горада.

Разнастайныя аспекты жыцця яўрэйскага насельніцтва ў перыяд нямецкай акупацыі на прыкладзе значна большага рэгіёна паказаў у кандыдацкай дысертацыі адзін з аўтараў папярэдняй манаграфіі Я. С. Разенблат. Выкарыстанне даследчыкам раней недаступных для гісторыкаў архіўных дакументаў дало магчымасць паказаць не толькі сутнасць і вынікі нацысцкай палітыкі генацыду ў адносінах да жыхароў яўрэйскай нацыянальнасці на тэрыторыі Заходняй Беларусі, але і раскрыць ролю органаў яўрэйскага самакіравання як у рашэнні пытанняў жыццезабеспячэння насельніцтва, так і ў выкананні загадаў акупацыйных улад, што, на наш погляд, надае асаблівую значнасць даследаванню [36].

Пэўны ўклад у вывучэнне тэмы ўносяць мемуарная літаратура [13]. Некалькі выпускаў успамінаў вязняў гэта на тэрыторыі Беларусі і Украіны падрыхтавала аб'яднанне «Гістарычная майстэрня ў Мінску» [10; 15]. Аднак, нягледзячы на вялікую колькасць літаратуры па тэме халакосту ў Беларусі, многія аспекты праблемы патрабуюць далейшага вывучэння. Найперш гэта датычыцца страт беларускіх яўрэяў у гады Вялікай Айчыннай вайны. Прыведзеныя рознымі даследчыкамі лічбы ад 245 тыс. да 1 млн чалавек [38, с. 154], на наш погляд, тлумачацца адсутнасцю дакладнай методыкі падліку страт.

Аб'ектам даследавання айчынных гісторыкаў у постсавецкі перыяд стала прымусовая праца грамадзян Беларусі. У савецкія часы ўвага даследчыкаў фіксавалася пераважна на пытаннях прымусовага вывазу беларусаў у Германію. Пры гэтым дадзеная праблема не з'яўлялася тэмай вывучэння айчыннымі навукоўцамі, а разглядалася ў кантэксце акупацыйнай эканамічнай палітыкі. Па-за ўвагай даследчыкаў заставаліся арганізацыя прымусовай працы на акупаванай тэрыторыі, формы і метады прымусу, матэрыяльнае, прававое становішча насельніцтва, роля мясцовай калабарацыі ў працэсе вывазу жыхароў Беларусі ў нацысцкія краіны. Па сутнасці забароненай была і праблема невяртання на радзіму былых оstarбайтараў.

Са змяненнем грамадска-палітычнай сітуацыі пасля распаду СССР з'явіліся новыя магчымасці для вывучэння акупацыйнага рэжыму і такой яго састаўной часткі, як выкарыстанне савецкіх грамадзян на прымусовых работах. Аб'ектыўнаму і ўсебаковаму вывучэнню тэмы спрыяла павелічэнне крыніцзнаўчай базы. Значным дасягненнем стала выданне ў некалькіх кнігах зборніка дакументаў і матэрыялаў «Белорусские оstarбайтеры. Угон населения Беларуси на принудительные работы в Германию (1941–1944)», а таксама зборніка «Оstarбайтеры. Принудительный труд белорусского населения в Австрии» [6–9; 34], якія даюць уяўленне пра становішча вывезеных грамадзян Беларусі, а таксама раскрываюць палітыку савецкай улады ў дачыненні да рэпатрыянтаў.

Паспяховаму засваенню выдадзеных дакументаў садзейнічала аналітычнае даследаванне «Беларускія оstarбайтары», падрыхтаванае супрацоўнікамі Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь [5].

Увядзенне ў навуковы ўжытак новых дакументаў, пашырэнне крыніцзнаўчай базы аб'ектыўна павышалі ўзровень навуковых даследаванняў. Палітыка прымусовай працы, што ажыццяўлялася германскімі акупацыйнымі ўладамі на тэрыторыі Беларусі, атрымала ґрунтоўнае асвятленне ў кандыдацкай дысертацыі Я. А. Грэбеня [12].

Зняцце грыфа сакрэтнасці з акупацыйных фондаў абумовіла з'яўленне навуковых прац, у якіх разглядаюцца пытанні арганізацыі сістэмы аховы здароўя, медыцынскага абслугоўвання насельніцтва, школьнай адукацыі на акупаванай тэрыторыі Беларусі. Асаблівасцю даследаванняў з'яўляецца шырокае выкарыстанне крыніц нямецкага паходжання, а таксама іх крыніцзнаўчы аналіз. Так, практычна цалкам пабудавана на падставе дакументаў германскіх акупацыйных органаў кіравання і ўстаноў, якія дзейнічалі на тэрыторыі заходніх абласцей рэспублікі, дысертацыйнае даследаванне І.Э. Яленскай [14]. Крыніцзнаўчы аналіз справаводнай дакументацыі акупантаў, распрацоўка асноўных варыянтаў класіфікацыі матэрыялаў Дзяржаўнага архіва Брэсцкай вобласці дазволілі аўтару паказаць асноўныя кірункі палітыкі захопнікаў у галіне медыцыны, школьнай адукацыі. Як сведчаць матэрыялы дысертацыі, мерапрыемствы акупацыйных улад былі накіраваны на ахову здароўя насельніцтва толькі ў межах, неабходных для падтрымання стабільнай медыка-эпідэміялагічнай абстаноўкі і абароны ад наступстваў, звязаных з развіццём масавых захворванняў. Гэта прадугледжвала санітарны кантроль, арганізацыю са-

нітарна-ахоўных мерапрыемстваў, аказанне медыцынскай дапамогі жыхарам Беларусі. Сваю асаблівасць мела і школьная палітыка акупантаў, якая праяўлялася ва ўкраінізацыі школы на тэрыторыі Брэсцкай і Пінскай акруг.

Сістэмны аналіз адукацыйных працэсаў, якія адбываліся ў гады Вялікай Айчыннай вайны на тэрыторыі ўсёй Беларусі, правёў М. П. Жыліньскі. Факты, прыведзеныя даследчыкам, пацвярджаюць ранейшыя высновы гісторыкаў аб тым, што навучальна-выхаваўчы працэс, арганізаваны грамадзянскімі ўладамі, меў адметную нацыянальна-прапагандысцкую афарбоўку, нацысцкую сутнасць і быў накіраваны галоўным чынам на падрыхтоўку неабходных акупантам ваенна-эканамічных кадраў [16].

У асобны кірунак даследаванняў у 1990-я гг. выдзеліліся пытанні аграрнай палітыкі захопнікаў. Гэта праблема ў савецкія часы разглядалася ў кантэксце вывучэння эканамічных мерапрыемстваў акупантаў на беларускай зямлі. Зменаў у аграрным сектары заходніх абласцей Беларусі ў перыяд акупацыі прысвечаны асобны раздзел у кандыдацкай дысертацыі і манаграфіі В. А. Белазаровіча [4]. Як справядліва адзначае аўтар, захопнікі разглядалі рэгіён у якасці аграрна-сыравіннага прыдатку Германіі. Абавязковыя пастаўкі сельскагаспадарчай прадукцыі на патрэбы германскай арміі ў спалучэнні з карнымі экспедыцыямі і рэпрэсіямі, каланізацыя тэрыторыі перасяленцамі з Германіі і Галандыі прывялі да масавага збыднення заходнебеларускай вёскі. Не палепшыла становішча і аграрная рэформа 1942 г. У 1943 г. у заходніх абласцях рэспублікі 240 тыс. га не былі апрацаваны, а 10–15% сем'яў згубілі апошнюю карову [41, с. 152].

Уяўленні даследчыкаў пра сутнасць аграрнай палітыкі акупацыйных улад, механізм яе ажыццяўлення на тэрыторыі Заходняй Беларусі істотна дапоўніла С. Л. Казлова [22], якая на падставе разнастайных крыніц, у тым ліку і матэрыялаў, выяўленых у архівах Федэратыўнай Рэспублікі Германіі, даказала, што важнейшай састаўной часткай акупацыйных мерапрыемстваў была сельскагаспадарчая каланізацыя і анямечванне заходнебеларускіх тэрыторый. Аднак негатыўнае стаўленне насельніцтва да захопнікаў, пастаянны рост партызанскага руху прывялі да зрыву планаў нямецкага кіраўніцтва.

Каштоўныя звесткі для аналізу акупацыйнага рэжыму прапануюцца ў працах А. А. Кавалені, К. І. Козака, У. І. Кузьменкі, С. Я. Новікава [21; 23–27; 32]. Пры аналізе акупацыйнага рэжыму нельга абысці ўвагай працы Ю. Туронка і Б. К'яры [20; 41, с. 99]. Так, польскі даследчык на падставе прынцыпу параўнальнага аналізу сацыяльна-эканамічных і палітычных працэсаў, якія адбываліся на тэрыторыі Беларусі ў гады першай сусветнай і другой сусветнай войнаў, раскрывае структуру, асноўныя кірункі дзейнасці найбольш значных ваенных і грамадзянскіх органаў улады і фарміраванняў.

Б. К'яры, які адным з першых германскіх гісторыкаў пачаў вывучаць гісторыю Беларусі перыяду нямецкай акупацыі ў 1941–1944 гг., падкрэслівае, што акупацыйны рэжым на тэрыторыі рэспублікі меў больш жорсткі характар у параўнанні з іншымі рэгіёнамі СССР. З самага пачатку акупацыі ў Беларусі дамінавалі голад, тэрор, якія сталі прычынамі вялікіх людскіх ахвяр агульнай колькасцю 1,6 млн чалавек. Шматлікія матэрыялы пацвярджаюць выснову нямецкага гісторыка аб тым, што Беларусь была самым жахлівым прыкладам спалучэння ваеннай эканомікі, аграрнай вытворчасці і харчовага становішча з нацысцкімі метадамі вядзення вайны на вынішчэнне, асабліва з германскім рэжымам тэрору, які разбуральна ўздзейнічаў на ўсе групы мясцовых жыхароў Беларусі [20].

З улікам напрацовак савецкай і сучаснай айчыннай гістарыяграфіі тэма акупацыйнага рэжыму на тэрыторыі Беларусі грунтоўна асветлена ў калектыўнай працы «Беларусь в годы Великой Отечественной войны» [2]. Аналізуючы «новы парадак», аўтары раскрываюць яго сутнасць, прапагандысцкае забеспячэнне, асноўныя кірункі эканамічнай, культурнай, маладзёжнай нацыянальнай палітыкі акупантаў, асновай якой з'яўляліся генацыд і рабаванне беларускага насельніцтва. Не абышлі ўвагай даследчыкі і праблему штодзённага жыцця гарадскіх і сельскіх жыхароў Беларусі пад акупацыяй. Наогул, гэта самы вялікі раздзел, які займае ў кнізе больш за 130 старонак.

Такім чынам, гісторыкамі праведзена значная праца па вывучэнні акупацыйнага рэжыму на тэрыторыі Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Многія аспекты праблемы атрымалі грун-

тоўнае асвятленне ў літаратуры. Найбольш поўна распрацаваны пытанні прымусовага вывазу і ўтрымання грамадзянскага насельніцтва, іх знішчэнне ў канцлагерах і гета, карных экспедыцыях, што ажыццяўляліся ваенным і палітычным кіраўніцтвам Германіі на тэрыторыі рэспублікі. У савецкай гістарыяграфіі асноўная ўвага надавалася вызначэнню сутнасці акупацыйнай палітыкі, накіраванай на рабаванне народнай гаспадаркі, фізічнае знішчэнне насельніцтва акупаваных тэрыторый. Характарыстыка злачынстваў, здзейшаных акупантамі, з'яўлялася фонам для паказу арганізаванага і ўзначальваемага Камуністычнай партыяй шырокага народнага супраціўлення.

Асаблівацю постсавецкай гістарыяграфіі стала даследаванне новых кірункаў праблемы, а таксама дэталёвы аналіз пытанняў, якія ў ранейшыя часы асвятляліся лаканічна і не давалі поўнага ўяўлення аб складаных працэсах акупацыі. Актуальнасць набываюць асабліваці палітыкі захопнікаў у розных сферах, гісторыя асобных лагераў, тэма фашысцкага генацыду ў адносінах да яўрэйскага насельніцтва. Разам з тым аналіз літаратуры паказвае, што асобныя пытанні патрабуюць дадатковага асэнсавання. Для разумення праблемы дзейнасці акупацыйных структур неабходна далейшая дэталёвая прапрацоўка паняццённага апарату акупацыйнага рэжыму. Асаблівае значэнне гэта мае пры вызначэнні колькасці людскіх страт у перыяд акупацыі. Акрамя самай распаўсюджанай у савецкай гістарыяграфіі лічбы – 2 млн 200 тыс. чалавек, вызначанай Надзвычайнай дзяржаўнай камісіяй, у гістарычнай літаратуры сустракаюцца і іншыя даныя дэмаграфічных страт Беларусі – 3 млн; 4; 3,5; 2,5; 3,4 млн. Патрабуюць удакладнення і беззваротныя страты яўрэйскага насельніцтва. Больш грунтоўнага вывучэння патрабуе і праблема савецкіх ваеннапалонных, іх жыццё ў канцэнтрацыйных лагерах, колькасць загінуўшых на тэрыторыі рэспублікі. Для выяўлення сутнасці акупацыйнай палітыкі патрэбна і асвятленне штодзённага жыцця розных катэгорый насельніцтва Беларусі ў жорсткіх і складаных умовах акупацыі, іх узаемаадносін з германскімі органамі і ўстановамі. Нягледзячы на тое што ў навуковы ўжытак уведзена значная колькасць матэрыялаў пра месца і ролю палітыкі акупантаў, адсутнічаюць абагульненыя даныя пра склад, структуру германскіх органаў улады і іх падраздзяленняў, ступень уплыву на іх, функцыянаванне вышэйшага кіраўніцтва Германіі. Задачами айчынных гісторыкаў з'яўляецца выяўленне формаў дзейнасці ваеннай адміністрацыі на тых тэрыторыях рэспублікі, якія знаходзіліся ў зоне іх кампетэнцыі, вызначэнне і характарыстыка тэндэнцый, асаблівацей дзейнасці акупацыйных органаў, іх колькаснага і якаснага складу. Вырашэнне пастаўленых задач магчыма толькі на падставе комплекснага выкарыстання як айчынных, так і замежных крыніц, іх крыніцазнаўчага і гістарыяграфічнага аналізу.

Літаратура

1. Беларусь у гады Вялікай Айчыннай вайны: Праблемы гістарыяграфіі і крыніцазнаўства: зб. артыкулаў / Ін-т гісторыі НАН Беларусі; навук. рэд. Я. С. Паўлаў, А. М. Літвін. – Мінск: Беларус. навука, 1999. – 253 с.
2. Беларусь в годы Великой Отечественной войны. 1941–1945 гг. / А. А. Коваленя (руководитель авт. коллектива), А. М. Литвин, В. И. Кузьменко [и др.] – Минск : Белта, 2005. – 544 с.
3. Беларусь у выпрабаваннях Вялікай Айчыннай вайны: масавыя забойствы нацыстаў: матэрыялы міжнар. навук.-практ. канф. Мінск, 2 ліпеня 2005 г. / Гістарычная майстэрня ў Мінску, Міжнар. адукацыйны цэнтр у Дортмундзе [і інш.]; адк. рэд. В. Ф. Балакіраў, К. І. Козак. – Мінск, 2005. – 306 с.
4. Белозорович, В. А. Аграрные преобразования в западных областях Беларуси в 1939–1952 годах: автореф. ... дис. канд. ист. наук: 07.00.02 / В. А. Белозорович; Белорус. гос. пед. ун-т. – Минск, 1999. – 15 с.
5. Белорусские оstarбайтеры : историко-аналитическое исследование / Г. Д. Кнатько, В. И. Адамушко, Н. А. Бондаренко, В. Д. Селеменев; под ред. Г. Д. Кнатько. – Минск : НАРБ, 2003. – 324 с.
6. Белорусские оstarбайтеры. Репатриация (1945–1951): Документы и материалы. Кн. 3. В 2 ч. Ч. 1 / Сост. Г. Д. Кнатько, В. И. Адамушко [и др.]. – Минск : НАРБ, 1998. – 368 с.
7. Белорусские оstarбайтеры. Репатриация (1945–1951): Документы и материалы. Кн. 3. В 2 ч. Ч. 2 / Сост. Г. Д. Кнатько, В. И. Адамушко [и др.]. – Минск: НАРБ, 1998. – 310 с.
8. Белорусские оstarбайтеры. Угон населения Беларуси на принудительные работы в Германию (1941–1944): Документы и материалы. В 2 кн. Кн. 1 (1941–1942) / Сост. Г. Д. Кнатько, В. И. Адамушко [и др.]. – Минск: НАРБ, 1996. – 304 с.
9. Белорусские оstarбайтеры. Угон населения Беларуси на принудительные работы в Германию (1941–1944) : Документы и материалы. В 2 кн. Кн. 2 (1943–1944) / Сост. Г. Д. Кнатько, В. И. Адамушко [и др.]. – Минск: НАРБ, 1997. – 472 с.

10. Г а л ь п е р и н а, Р. Как это было... Выживание. Жизнь. Надежда. Вып. третий / Р. Гальперина : отв. ред. К. И. Козак. – Минск: Гістарычная майстэрня ў Мінску, 2006. – 129 с.
11. Генацыд у другой сусветнай вайне: праблемы даследавання (у памяць ахвяр Трасцянца): матэрыялы Міжнар. канф., Мінск, 25–27 красавіка 2002 г. / Беларус. дзярж. ун-т; адк. рэд. К. І. Козак, А. М. Літвін, У. Н. Сідарцоў. – Мінск, 2003. – 279 с.
12. Г р е б е н ь, Е. А. Привлечение нацистской Германией граждан Беларуси на принудительные работы (1941–1944 гг.): автореф. ... дис. канд. ист. наук: 07.00.02 / Е. А. Гребень; Белорус. гос. ун-т. – Минск, 2005. – 16 с.
13. Д а в ы д о в а, Г. Р. От Минска до Ламанша или дорогами Холокоста: документальная повесть / Г. Р. Давыдова. – Минск: Четыре четверти, 2000. – 231 с.
14. Е л е н с к а я, И. Э. Документы немецко-фашистских оккупационных органов управления и учреждений как исторический источник (по материалам Госархива Брестской области): автореф. ... дис. канд. ист. наук: 07.00.02 / И. Э. Еленская; Ин-т истории НАН Беларуси. – Минск, 1999. – 18 с.
15. Жива... Да, я жива! Минское гетто в воспоминаниях Майи Крапиной и Фриды Рейзман. Материалы и документы / Сост. М. И. Крапина, Ф. В. Рейзман. Вып. второй / отв. ред. К. И. Козак. – Минск: Гістарычная майстэрня ў Мінску, 2005. – 258 с.
16. Ж ы л і н с к і, М. Г. Адукацыя на акупіраванай тэрыторыі Беларусі ў гады Вялікай Айчынай вайны (чэрвень 1941 – ліпень 1944 гг.): аўтарэф. ... дыс. канд. гіст. навук : 07.00.02 / М. Г. Жылінскі; Беларус. дзярж. пед. ун-т. – Мінск, 2002. – 21 с.
17. И о ф ф е, Э. Г. Белорусские евреи: трагедия и героизм, 1941–1945 / Э. Г. Иоффе. – Минск, 2003. – 428 с.
18. И о ф ф е, Э. Г. По достоверным источникам. Евреи в истории городов Беларуси / Э. Г. Иоффе. – Минск: Четыре четверти, 2001. – 350 с.
19. И о ф ф е, Э. Г. Страницы истории евреев Беларуси: краткий научно-попул. очерк / Евр. Ун-т в Минске / Э. Г. Иоффе. – Минск: Арти-Фекс, 1996. – 162 с.
20. К ь я р ы, Б. Штодзённасць за лініяй фронту. Акупацыя, калабарацыя і супраціў у Беларусі (1941–1944 гг.): Пер. з ням. Л. Баршчэўскага ; навук. рэд. Г. Сагановіч / Б. К'яры. – Мінск, 2005. – 390 с.
21. К а в а л е н я, А. А. Беларусь у гады другой сусветнай вайны (1939–1945) / А. А. Каваленя. – Мінск: БДПУ, 1996. – 183 с.
22. К а з л о в а, С. Л. Аграрная палітыка нямецкіх акупацыйных улад на тэрыторыі Заходніх абласцей Беларусі (1941–1944 гг.): аўтарэф. ... дыс. канд. гіст. навук: 07.00.02 / С. Л. Казлова; Ин-т гісторыі НАН Беларусі. – Мінск, 2006. – 22 с.
23. К о в а л е н я, А. А. Беларусь 1939–1945 гг.: Война и политика / А. А. Коваленя. – Минск: Веды, 2001. – 204 с.
24. К о з а к, К. И. Бытовые условия германских военных и гражданских оккупационных органов в Беларуси (1941–1944 гг.) / К. И. Козак // Беларусь у гады Вялікай Айчынай вайны: стан гістарыяграфіі і перспектывы даследаванняў праблемы : матэрыялы круглага стала / Ин-т гісторыі НАН Беларусі; рэдкал.: А. А. Каваленя, А. М. Літвін (адк. рэд.) [і інш.] – Мінск, 2005. – 202 с. – С. 141–145.
25. К о з а к, К. И. Германский оккупационный режим на территории Беларуси, 1941 – 1944 гг.: Историография и источники / К. И. Козак; под ред. А. А. Ковалени. – Минск: БГУ, 2006. – 268 с.
26. К у з ь м е н к о, В. И. Интеллигенция Беларуси в период немецко-фашистской оккупации (1941–1944 гг.): Монография / В. И. Кузьменко [Науч. ред. А. М. Литвин]; Бел. гос. пед. ун-т им. М. Танка, Ин-т истории НАН Беларуси. – Минск, БГПУ им. М. Танка, 2001. – 199 с.
27. К у з ь м е н к о, В. И. Пропагандистское обеспечение оккупационного режима в Беларуси и особенности культурной политики нацистов (1941–1944 гг.) / В. И. Кузьменко // Беларусь і Германія. Гісторыя і сучаснасць: Матэрыялы Міжнар. навук. канф.; Мінск, 26 мая 2003 г. / ММЦ і дзярж. лінгв. ун-т; рэдкал.: А. А. Каваленя (гал. рэд.), С. Я. Новікаў. – Мінск, 2003. – С. 104–110.
28. Лагер смерці Трасцянец 1941–1944 гг.: памяці ахвяр нацызму ў Беларусі: матэрыялы міжнар. навук.-практ. канф. Мінск, 10 лістапада 2004 г. / Гістарычная майстэрня ў Мінску, Міжнародны адукацыйны цэнтр у Дортмундзе [і інш.]; адк. рэд. В. Ф. Балакіраў, К. І. Козак. – Мінск, 2005. – 316 с.
29. Л і т в і н, А. М. Трасцянецкі лагер: актуальныя праблемы вывучэння / А. М. Літвін // Мінскае гета. 1941–1943 гг.: Трагедыя. Гераізм. Памяць: матэрыялы міжнар. навук. канф., Мінск, 24 кастрычніка 2003 г. / Гістарычная майстэрня ў Мінску, Міжнародны адукацыйны цэнтр у Дортмундзе [і інш.]; адк. рэд. В. Ф. Балакіраў, К. І. Козак. – Мінск, 2003. – 208 с. – С. 65.
30. Л і т в і н, А. М. Акупацыя Беларусі (1941–1944): пытанні супраціву і калабарацыі / А. Літвін. – Мінск: Беларускі кнігазбор, 2000. – 288 с.; Беларусь у выпрабаваннях Вялікай Айчынай вайны: масавыя забойствы нацыстаў: матэрыялы міжнар. навук.-практ. канф., Мінск, 2 ліпеня 2005 г. / Гістарычная майстэрня ў Мінску, Міжнародны адукацыйны цэнтр у Дортмундзе [і інш.]; адк. рэд. В. Ф. Балакіраў, К. І. Козак. – Мінск, 2005. – 306 с.; Лагер смерці Трасцянец 1941–1944 гг.: памяці ахвяр нацызму ў Беларусі: матэрыялы міжнар. навук.-практ. канф. Мінск, 10 лістапада 2004 г. / Гістарычная майстэрня ў Мінску, Міжнародны адукацыйны цэнтр у Дортмундзе [і інш.]; адк. рэд. В. Ф. Балакіраў, К. І. Козак. – Мінск, 2005. – 316 с.; Генацыд у другой сусветнай вайне: праблемы даследавання (у памяць ахвяр Трасцянца): матэрыялы міжнар. канф., Мінск, 25–27 красавіка 2002 г. / Беларус. дзярж. ун-т; адк. рэд. К. І. Козак, А. М. Літвін, У. Н. Сідарцоў. – Мінск, 2003. – 279 с.
31. Н о в і к а ў, С. Я. Беларусь у кантэксце германскай гістарыяграфіі гісторыі Другой сусветнай вайны / С. Я. Новікаў; навук. рэд. Э. Р. Іофе. – Мінск: МДЛУ, 2004. – 284 с.

32. Новікаў, С. Я. Эканамічная палітыка нацысцкай Германіі ў Беларусі ў 1941–1944 гг. (агляд крыніц германскай гістарыяграфіі 1990-х гг. / С. Я. Новікаў; навук. рэд. Г. А. Космач; Бел. дзярж. лінгвіст. ун-т. – Мінск: МДЛУ, 2002. – 219 с.

33. Нямецка-фашысцкі генацыд на Беларусі (1941–1944): Зб. / Пад рэд. У. М. Міхнока. – Мінск : БелНДЦДААС, 1995. – 416 с.

34. Остарбайтеры. Принудительный труд белорусского населения в Австрии. Документы и материалы / Сост. Г. Д. Кнатько [и др.] – Минск: Graz: Ин-т по исслед. последств. войны, 2003. – 324 с.

35. Першая і другая сусветная войны : акупацыя і яе наступствы на Беларусі: матэрыялы міжнар. навук.-практ. канф. Мінск, 22 кастрычніка 2005 г. / Гістарычная майстэрня ў Мінску. Міжнародны адукацыйны цэнтр у Дортмундзе [і інш.]; адк. рэд. В. Ф. Балакіраў, К. І. Козак. – Мінск, 2006.

36. Розенблат, Е. С. Нацистская политика геноцида в отношении еврейского населения в Западных областях Беларуси. 1941–1944; автореф. ... дис. канд. ист. наук : 07.00.02 / Е. С. Розенблат; Ин-т истории НАН Беларуси. – Минск, 2000. – 18 с.

37. Розенблат, Е. С., Еленская, И. Э. Пинские евреи. 1939–1944 гг. / Е. С. Розенблат, И. Э. Еленская. – Брест, 1997. – 312 с.

38. Розенблат, Е. С. Изучение проблемы Холокоста в Беларуси: состояние и перспективы / Е. С. Розенблат // Беларусь у гады Вялікай Айчыннай вайны: стаг і перспектывы даследавання праблемы: матэрыялы «круглага стала»: Мінск, 22 лістапада 2002 г. / Ін-т гісторыі НАН Беларусі; рэдкал.: А. А. Каваленя, А. М. Літвін (адк. рэд.) [і інш.] – Мінск: ДНУ «Інстытут гісторыі НАН Беларусі», 2005. – С. 153–158.

39. Савоняко, М. Я. Немецко-фашистские лагеря на территории Белоруссии в годы Великой Отечественной войны; автореф. ... дис. канд. ист. наук: 07.00.02 / М. Я. Савоняко; Белорус. гос. ун-т. – Минск, 1993. – 31 с.

40. Трагедия евреев Белоруссии (1941–1944 гг.): Сб. материалов и док.: отв. ред. и сост. Р. А. Черноглазова. – 2-е изд. испр. и доп. – Минск: Гальперин, 1997. – 398 с.

41. Туронак, Ю. Беларусь пад нямецкай акупацыяй / Пер. з польск. В. Ждановіч. Каментарыі А. М. Літвіна Ю. Туронак. – Мінск : Беларусь, 1993. – 236 с. – с. 99.

42. Холокост в Беларуси. 1941–1944. Док. и материалы / Сост. Э. Г. Иоффе, Г. Д. Кнатько, В. Д. Семенов. – Минск: НАРБ, 2002. – 276 с.

F. V. ZDANOVICH

OCCUPATION REGIME IN THE TERRITORY OF BELARUS DURING THE GREAT PATRIOTIC WAR IN WORKS OF HOME RESEARCHERS (1991–2007)

Summary

In the article the works of modern home historians have been analyzed.

Concerned works are devoted to the occupation policy of German powers in the temporally occupied territory of Belarus. It has been stressed in the article that the characteristic feature of that period was the development of new trends in the investigation of the problem, detailed interpretation of various aspects of the occupation regime, which have been compactly examined in the Soviet historiography. Among the not enough investigated topics the author singles out the history of separate concentration camps, the Jewish population genocide, forced labor of the citizens of the Belarusian Republic, the questions of organized by the occupation regime medical service and school education. Some problems requiring further scientific development have been singled out. The author expresses his own opinion on the concerned problems.